

VAHINGUST

Vahing. Mälestusi Vaino Vahingust. Koostanud Külli Trummal. Tartu: Hermes, 2011. 336 lk.

Alustan ühest ehmatavast ja samal ajal ka veidra kergendustunde tekitanud lausest. Leheküljel 111 kirjutab Valle-Sten Maiste Vaino Vahingu päevaraamatute kohta: „Kvalitatiivselt ei lisanud nad Vahingu mõistmiseks palju uut.”

Esmalt see veider kergendustunne: oh, ma siis polegi ainus, kes nii tundis! Juba „Noort Unti” lugedes (s.t enne Vahingu täismahus päevaraamatute ilmumist) oli mul tekkinud kummaline küsimus: kust ma seda kõike juba tean? Kuidas saab kõi ke juba teada? Mida tähendab: kõike? Ja kas see kõik, mida tundsin või kujutlesin end juba teadvat, oli imbinud ja ladestunud minusse Vahingu tekstidest, kultuurilisest keskkonnast, mingist ühisteadmistest varamust?

Kerge ehmatuse tekitas aga ketserlik mõte, et kui juba Vahingu päevaraamatud ei lisanud Vahingu mõistmiseks kvalitatiivselt palju uut, siis ei saa midagi olulist lisada ka mälestused Vahingust. Ja kui – oletagem – midagi uut ei lisandugi, siis jääb ikkagi kummitama: kuidas me Vahingut (juba) mõistame või (veel) üldse mõista saame? Kuidas, mille kaudu meile midagi üldse mõista on antud?

Ma ei taha siin küsitavaks muuta mälestusteraamatu sümbolset ja kultuuriloolist vajalikkust – midagi uut see ju ikka lisab – ja samal ajal usun sedagi, et kultuurilooliste „faktide” (mälestuste jne) korrastamise ja mõtestamise tasandil võibki meid igavesti

painama jääda too rahuldamatuse- või abitusetunne, mida koostaja Külli Trummal on kirjeldanud: „Nii tekkis ka seda raamatut kokku pannes vahel lausa abitu tunne – kuidas süstematiseerida, kuhu paigutada tekstid ja meetutused, intervjuud ja kirjad, kuidas need asetuksid paremini? Kes on Vaino Vahing, kuhu kuulub?” (lk 7).

Kes siis on Vahing? Ja mida meil (veel) vaja on, kui tahta teda (veel enam) mõista? Palju on räägitud Vahingu erinevatest rollidest või ametitest (psühhiaater, kirjanik jne), kuid siis on ka korduvalt rõhutatud, et nii elus kui ka loomingus on Vahing olnud üks ja seesama, ajanud ühte ja sedasama asja: „Vahing ei ole kunagi kirjutanud kellestki teisest kui iseendast, olgu siis tegelasteks Poeg, Faehlmann, Oks või Psühhiaater,” väidab Mati Unt (lk 146).

Vahing on ka ise teinud sageli juttu iseendaks jäämisest, iseendast kirjutamisest, olgu siis kujuteldava ideaali, teadliku tahteakti või paratamatusena: „Terve elu tuleks kirjutada ainult ühte juttu – nagu ühte elu elades...,” tsiteerib Joel Sang Vahingut (lk 137) ja Julia Laffranque toob ära isa sõnad mingist kõigele aluseks olevast eetilise hoiakust: „Looming ja elu on samaväärsed. Nii et kirjaniku loomeimpulsiks on tahes-tahmata mingi eetilise hoiak, millest kasvab välja tema looming, tema stiil, vorm, sisu – kõik” (lk 232).

Nii ongi Vahing kirjutanud justkui vaid iseendast ja justkui vaid ühte ja sedasama lugu – alusta kust tahes, päevikutest, jutustustest, näidenditest – ja seega ka kõi k, mida saab Vahingu puhul mõista, peaks kõikjal tema

loomingus (stiilis, vormis ja sisus) juba alati kohal, olemas olema. On lausa tunne, et Vahingu tekste ei saagi mõista tükki-tükilt rohkem või kord-korralt paremini, et tema tekste saabki ainult kas hoobilt mõista – mõistes korraga kõike – või mitte kunagi päriselt mõista: Vahing ei ole mitmekihiline präänik, mida saaks jupiti või kihiti mõista, teda kord ühest, kord teisest otsast näkitsedes.

Ometi on küllaga neidki, kes on Vahingut kui inimest või isiksust, rääkimata tema loomingu, hakanud usutavasti mõistma või mingilgi määral, natukenegi mõistma alles aja möödudes, lõpuks, pärast võõristuse ületamist. Näiteks tunnistas Tõnis Arro: „Vahing on minu jaoks eluaeg olnud mõistatus. Nüüd lõpuks, kui käisime läbi seoses meie kirjastuse kavandatud Mati Undi kogutud teostega..., tundus mulle, et hakkasin temast natukene aru saama” (lk 196).

Ilmselt on Vahing olnud üks neid, kelle elu ja loometegevus on võimaldanud meil teravalt tunda, kui ehmatavalt erinevad ja ühildumatud või ebapiisavad ja puudulikud võivad olla meie sisseharjunud (esteetilised, moraalsed jne) mõõtkavad; kirjas Maie Kaldale – rääkides kurikuulsast „Etüüdist” kui kasulikust iseendaks jäämise õppetunnist („tuleb ainult iseennast usaldada”) – teeb ta põgusalt juttu ka isikuüleste, rahvuslike skaalade olemasolust: „Väikerahvastel on suurrahvastega samsugune mälu (Kafka arvamus), kuid tundeelu ja emotsionaalse käitumise skaala on väikerahvusel kahtlemata kitsam” (lk 253).

Rääkida mitte suurtest ja väikestest isiksustest, vaid suur- ja väikerahvaste erinevast tundeelust; rääkida mitte personaalsetest tunde- ja mõtteahtuse sümptomitest, vaid rahvusliku meelelaadi üleüldisest kitsusest – mida on selles rohkem: kas liigutavat delikaatsust või lihtsameelset häbematust? Ja mida muud võiks too imperatiivina mõ-

juv „tuleb ainult iseennast usaldada” tähendada, kui mitte iseenda jaatamist mingi tavatu liialdusena, mingi kohalikesse mõõtkavadesse mittemahtuva, nii-öelda ebanormaalse suurusena?

Ses suhtes ongi mõtlemapanevad näiteks Hannes Kaljujärve sõnad: „Aja jooksul said mulle selgemaks need-samad asjad, millele ma varem üldse pihta ei saanud. Vahing sai inimlikuma mõõtme ajanihke järel!” (lk 202). Mõtlemapanevad, sest mis „asjadele” siis Kaljujärve varem pihta ei saanud? Ja mida võiks tähendada „inimlikum mõõde”? Ja kus paiknes Vahing Kaljujärve jaoks enne ajanihet, enne „inimlikuma mõõtme” omandamist: kas kusagil eba-inimlikkuse piirimaal, seal, kus kõrguvad üleelusuurused kangelased ja koletsised (igal suurusel, mis väljub tavapärasuse raamidest, on oht mõjuda monstroosena)?

Mõtlemapanev on seegi, et Vahing ei paista üleelusuurusena mitte ainult retrospektiivis (distanti poolt tekitatud optilise illusioonina) ja et tema hiilgus ei ole subliimsete ning veretute sümbolkujude hiilgus: heroiliselt on ta mõjunud juba oma maises, vahetus psühhofüüsilises kohalolus ja sarnaselt tõelistele (arhailistele) kangelastele on tal olnud ka metsikuid, hirmutavaid kvaliteete. „Ma teadsin, et ta on metsiku lugemusega mees. Kohutavalt tark ilmselt. Peale selle oli ta tol ajal väliselt kohutavalt kangelasliku kujuga. Ajas isegi natukene hirmu peale,” (lk 173) kirjeldab Andres Ots oma kunagisi muljeid Vahingust.

Mälestusteos ärgitabki meid mõtlema Vahingust nii inimlikus kui ka müütilises mõõtkavas (kuidas mahub inimene müüti või kas müüt küünib inimeseni jne). Ega see üllatada ei tohiks, sest säärase mälestusteoste funktsiooniks ongi ju lisaks inimlike „dokumentide” avaldamisele mälestatava pühitsemine kultuurikangelaseks, tema kinnistamine kultuurimüüti; pealegi on ju Vahing ka ise oma isiksuslik-

ku (üleelu)suurust aktiivselt müüdi loomesse kanaliseerinud („Unt ja Vahing olid müüdi loojad. Teised Vanemuises töötavad või Vanemuise ümber kogunenud inimesed – müütides osalejad,” kirjutab Ingo Normet; lk 149).

Tähelepanuväärseks tuleks pidada aga seda, et mosaiikses „jutustuses”, mille kollektiivne mälestusteos meile Vahingust välja pakub, heiastub kohati ka seesuguseid kilde, mis võiksid tõepoolest kuuluda mõne müütilise sangariloo arhetüüpsete põhimotiivide hulka: mingi algse trauma/rikke olemasolu (lk 83), harmoonilise terviku purunemine (lk 45), sissepühitsemine kõrgemasse sfääri (lk 21), traagiline allajäämine deemonile (lk 49, 52) jne.

Üritamata neist motiividest siin mingitki sidusamat tervikut konstrueerida (mis oleks küll huvitav, kuid võimatu või vägivaldne üritus), küsigem põhilise, suure kangelase suure võitluse järele: ei ole ju suuri kangelasi ilma suurte võitluste, võitude ja kaotusteta.

Mille nimel siis Vahing heitles või – kui võtta aluseks ettekujutus Vahingust kui mängijast, spiilijast – mille nimel ta ennast ja paljusid teisigi pidevalt mängu pani?

On öeldud, et Vahing mängis suurelt ja jäägitult, n-ö kogu pangale. Näiteks kirjutab Jaak Rähesoo, et Vahing „näis küll alati kogu panga peale mängivat, aga need pangad vaheldusid, mislubi mängija tee võis kulgeda kiirakääraliselt” (lk 68), aga niipea, kui mängus on kõik, kogu pank, kaotab mäng (kui päris elu vastand) oma mängulisuse (ebatõsiduse, tinglikkuse ja mitteelulisuse): erutavast meelelahutusest saab midagi meeleheitlikku, fataalset või vähemalt ohtlikku. Vahingu kui mängija ja puhul paistabki kehtivat põhimõtteliselt sama mis paljude teistegi suurte mängumeeste või n-ö peaarite puhul: neid ei tee suureks mitte (seltskondlik või tekstuaalne) mängumõnu, vaid mängupandu suurus, täieliku (enese)-kaotuse võimalikkus ja aimatava inim-

liku või metafüüsilise ahastuse sügavus. Just midagi sellist näib silmas pidavat ka Valle-Sten Maiste (ta on üks paljudest, kelle jutus Vahingust korduvad ühes või teises seoses sõnad *suur*, *suurim*): „Võib-olla suurim Vahingu juures oli see, et kui ta üldse mängis, siis juba täiesti, ennast jäägitult mängu sisse pannes. [...] Minu veendumust mööda on Vahing olnud suurim selles mõttes, et tema elu ja looming on mulle ettepuutunuist parim võimalus mõista seda eksistentsiaalset heidetust ning metafüüsilist sood, milles mõjus osa õhtumaa vaimust läinud sajandi voogude siples” (lk 112, 113).

Kuigi mängus oli väidetavalt kõik, leiame Vahingut hoolikalt lugedes viite ka millelegi, mis jääb mängust välja või mängule suletuks, millelegi, mille saavutamiseks ainult mängust ei piisa, ehk siis millelegi, mis on kõrgem, parem ja suurem kui mäng: „Ma tean, et on midagi minust kõrgemat, paremat ja suuremat, mida tuleb avada. Ainult MÄNGUSITUATSIOONIGA seda ei saavuta.”¹

Traditsiooniliselt on kõigil suurtel (müütilistel) kangelastel tõepoolest suhe millegi endast suurema ja kõrgemaga (nad võivad olla selle teenistuses, seda otsida, sellele väljakutse esitada, sellele traagilisel viisil alla jääda vms), ja kui otsida mingeid suurusi, mis korreleeruksid tolle eetilise impulsiga, millest Vahingu enda sõnul „kasvab välja tema looming, tema stiil, vorm, sisu – kõik”, siis mängivad end kätte kaks ideaali, kõrgemat eesmärki: tõde ja vabadus.

Mati Unt on lk 146 viidanud Vahingule kui traagilisele hamletlikule kangelasele ja me teame, millest kõik hamletid isegi oma viimisel hingetõmbel on „höivatud” – mõistagi tõest, mille edastamine tehakse ülesandeks teistele: „Horatio, ma suren, sina elad; / sa räägi minust ja mu asjast tõtt.”²

¹ V. Vahing, Päevaraamat I. Tallinn: Vagabund, 2006, lk 37.

² W. Shakespeare, Tragöödiad I. Tlk

Joel Sang ongi paigutanud Vahingu traagiliste (meelt heitvate, kahtluste käes vaevlevate) tõetsijate seltskonda, nähes temas üht visamat ja pühendunud: „Tema kaasus pole erandlik. Samasuguste kahtluste ja masenduse küüsi langevad paljud vaimuinimesed, kes ajavad taga viimast tõde. Ainult et Vahing võtab oma missiooni tõsisemalt kui enamik kirjanikke ja kujundab suure visadusega oma isikudraamat ja rollijoonist” (lk 136–137). Niisiis on Vahingu tee tõeni või tõelise kunstini (kas saakski neid kahte rangelt eristada?) justkui vältimatult ka kahtluste ja masenduste tee, oma äärmustes aga meelega tee: on ju üsna kindel, et meie uuemas kultuurimütoloogias on raske leida Vahingu kõrvale kangelast, kelle „isikudraamas” mängiks sama suurt rolli haiguse (hulluse) kultiveerimine kunsti ja tõe, kunsti kui tõe, kunstitõe nimel.

Kandvaks motiiviks Vahingu kui kultuurikangelase loos paistabki olevat tõe (ja loomingu) seotus haigusega: tõde teeb haigeks (haiget) või peitubki ülepea haiguses. Looming algas Vahingu jaoks haiguse tähe all („Vahingu kirjanikustuudium algas haiguslugude ülestähendamisega Staadioni tänaval,” osutab Joel Sang; lk 136) ja jäigi läbivalt, lõpuni haigusest märgitud („lais laastus ongi Vahingu „Päevaraamat” üks suur haiguslugu – tema enda haiguslugu, meelega haiguse käes vaevleva Vahingu lugu,” kirjutab Sang samas). Kui tahta suruda tõde tõetsija enda kohta mingisse lühivormelisse, võiks see kõlada nõnda: (*tema, tõetsija*) *elu on (meele)haigus*; tões endas on vahingulikus variandis aga midagi tumedat, hirmutavat, skandaalset või julma – kuid miks? Miks ei võiks (või ei võinud) tõde olla helge, leevendav, lunastav või vabastav?

Ei ole sugugi lihtne, veel vähem endastmõistetav jõuda siit – tõe juurest

G. Meri. Tallinn: Eesti Raamat, 1966, lk 399.

– teise kõrgema eesmärgi või ideaalini, mille eespool esile tõstsin: vabaduseni. Vahinguliku traagika juured näivadki peituvat just nimelt selles, et tõde ja vabadus ei sobi tal kokku, ei kooskõlastu: (*tema*) *tõde ei vabasta ja (tema) vabadus ei saa olla tõeline?*

Ehk aitaks siin selgust tuua Vahingu võrdlemine teise traagilise suurkujuga eesti kirjanduses, Juhan Liiviga: nii Liivi kui ka Vahingu suurimate kannatuste allikas ei asunud mitte niivõrd neist väljaspool (keskkonnas vms), vaid pigem neis endis. See avaldus nende vastamisiolekus nende endi sisima tõe, mingi rikke, vigasusega; geniaalne Liiv suutis oma isikliku sisima tõe laiendada või ülendada kogu rahva tõeks: Jüri Talvet on osutanud, et Liiv läheb „sügavamale” ja „tajub ka seda, et mitte kõik kannatused ei alga ajalooliselt Eestit anastanud rahvastest, vaid vigasuse eosed pesitsevad sügaval eesti rahvas endas”.³

Vahingu julmast ja halastamatust sisimast tões, mida ta oma tekstides avada ja tajutavaks teha suutis, on aga tabavalt kirjutanud Andres Ehin: „Vahingu tegelasi murravad eelkõige nende eneste sees toimuvad protsessid. [...] Taiplikum lugeja tajub, et mingi sisemine hullus, mingi enesehävitus-tung on ka temas endas olemas” (lk 122–123). Niisiis võiks ka Vahingut lugedes jõuda põhimõtteliselt äratundmisele, et „tema on ju meie...”

Kui oleme siin jõudnud juba nii kaugele, et oskame diagnoosida Vahingu sisemise tõe ja vabaduse vahelist disharmoniat (s.t vabaduse võimatust: sisemine hullus mitte ei vabasta, vaid vangistab), siis tuleks osata näha ka selle peapõhjust: see midagi temast endast kõrgemat, paremat ja suuremat, mida Vahing avada tahtis, see tema tõde, millega ta oma „tobedate juttude

³ J. Talvet, Juhan Liiv ja tema olemasolu. – J. Liiv, Meel paremat ei kannata. Valik luulet eesti ja inglise keeles. Koost J. Talvet. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 27.

sisemist loogikat” õigustas, ei olnud ju tegelikult *ei kõrgem, parem ega ka mitte suurem temast endast, inimesest...* Kuigi Madis Kõiv on nimetanud Vahingut meheks, kes ei mahtunud iseendasse (vt lk 99), oleks samavõrd õige nimetada Vahingut meheks, kes *ei väljunud iseendast, ei ületanud iseennast*: ta küll ei mahtunud iseendasse, kuid ta ei pääsenud ka iseendast välja, jäi iseenda piiridesse, iseendasse kinni. Tarviliku viite selle suunas teeb Jüri Arrak, rääkides Vahingu kui inimese ja kirjaniku – aga see tähendab, et ka tema töö- ja vabaduseotsingute – kinnijäämisest komplekside mülkasse, inimpsüühika mädasohu: „Mul on niisugune tunne, et tema mingid kompleksid olid niivõrd tugevad, et tal ei olnud asja muu maailmaga. Muu maailma alla loen ma religioosset maailma. Kui inimene on nii kohutavalt tähtis, siis ta inimpsüühika, inimkäitumise kompleksid, seksuaalsus, võim ja vaim on kõik selles puntras koos ja sealt ei saa välja. [---] Aga Vaints ei rebinud ennast inimese küljest lahti. [---] Inimpsüühika on nagu mädasoo” (lk 86).

Vabaduse või vabaks saamise teema ei tundu Vahingu puhul juba vaistlikult viljakas: ta pole tuntud poliitilise teisitimõtleva ega vabaduselaulikuna, vabanemine sotsiaalsetest maskidest (junglikest *persona*’dest) tundub olevat maksimum. Tähelepanuväärsel viisil

mainib Vahing vabadust, täpsemalt vabaduse võimalikkust, ühes oma hilises lühitekstis, eessõnas eksistentsi-analüütilise psühhoteraapia rajaja Viktor E. Frankli teesele „...ja siiski tahta elada”. Ta esitab seal kummaliselt optimistliku ja kursiivi tõstetud kokkuvõtte: „*Inimese Mina vaba hoiak keskkonna suhtes jääb nii seesmiselt kui väliselt vabaks ka pealtnäha absoluutses sundolukorras*” (lk 7).⁴ Vahing jätab aga rõhutamata, et Frankli enda jaoks oli tolle vaba hoiaku (vabaduse võimalikkuse) eelduseks koonduslaagris kogitud ilmutushetk: spirituaalne sündmus, milleni Vahing ise ilmselt kunagi ei jõudnud ja nii ei saanud ta jõuda ka tolle vabaduseni, õigemini *tõe ja vabaduse üheks saamiseni*, millest saab kõnelda Franklist lähtudes.

Niisiis on vähemalt üks suur ja kõrge valdkond, kus või mille suhtes Vahing suur ei olnud, väikeseks jäi: „Vaints suhtus kristlusesse ja religiooni võrdlemisi külmalt. Tal ei olnud sellega suurt pistmist,” (lk 86) kirjutab Jüri Arrak.

JAANUS ADAMSON

⁴ V. V a h i n g, Saateks. – V. E. F r a n k l i, ...ja siiski tahta elada. Psühholoog kogeb omal nahal koonduslaagrit. Tlk P. Metspalu. Tartu: Johannes Esto Ühing, 2002, lk 7.